

HAYOT DAVOMIDA TA'LIM OLIH: YANGI PARADIGMALAR VA KUTILADIGAN NATIJALAR

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Julmatova Saodat Jur'atjonovna

Samarqand viloyat XTXQTMOHM

Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi

MUSIQIY TA'LIM-TARBIYANING BOLA SHAXSINI RIVOJLANTIRISHDAGI PSIXOLOGIK O'RNI

Annotatsiya: Musiqaning insonga ta'siri hamma vaqtlarda muhokama qilingan. Musiqa inson hayotida muhim rol o'ynaydi. Yer sivilizatsiyalarining barcha eng qadimiy ta'limotlarida musiqaning hayvonlar, o'simliklar va odamlarga ta'siri haqida ming yillar davomida to'plangan shunga o'xshash bayonotlar va tajribalar mavjud. Qadimgi mutafakkirlar davrida musiqa shaxsning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shadi, degan qat'iy ishonch mavjud edi.

Kalit so'zlar: ijodiy salohiyat, mantiqiy fikr yuritish, estetik tarbiya, badiiy tarbiya, intuitiv g'o'ya, musiqaning kongnitiv roli, kommunikativlik, ruhiy muloqot.

Аннотация: Во все времена обсуждалось влияние музыки на человека. Музыка играет важную роль в жизни человека. Все древнейшие учения земных цивилизаций содержат подобные утверждения и опыты, собранные за тысячи лет о воздействии музыки на животных, растения и человека. Во времена античных мыслителей существовало твердое убеждение, что музыка способствует всестороннему развитию личности.

Ключевые слова: творческий потенциал, логическое мышление, эстетическое воспитание, художественное воспитание, интуитивное представление, познавательная роль музыки, общение, духовное общение.

Annotation: The human impact of music has been discussed at all times. Music plays an important role in human life. All the most ancient teachings of earthly civilizations contain similar statements and experiments collected over thousands of

years about the effects of music on animals, plants, and humans. In the time of ancient thinkers, there was a firm belief that music contributes to the all-round development of the individual.

Keywords: creative potential, logical thinking, aesthetic education, art education, intuitive idea, cognitive role of music, communication, spiritual communication.

Shaxs ijodiy salohiyatini yuksaltirishda musiqa va san'atning boshqa turlarining ahamiyati, yosh avlodni tarbiyalashda san'atning o'zni katta ekanligini anglashning kuchayishi ilmiy-texnikaviy inqilob natijalaridandir. Aniq fanlar: matematika, fizika, biologiya, astronomiya va boshqa fanlar o'quvchining kognitiv qobiliyatlarini shakllantiradi va tafakkurini rivojlantiradi. San'at esa o'quvchining his-tuyg'ulari va axloqiy fazilatlarini shakllantiradi. Musiqa olami inson ruhiyatining hissiy sohasidir. Uning kuchi shaxs va uning kechinmalarining sub'ektiv tomonlarini tashkil etuvchi tuyg'ularning bevosita uyg'onishidadir.

Eng insoniy tuyg'ular - qayg'uli vaziyatlarda hamdardlik, g'alabadagi yorqin quvonch va shu kabi holatlarda musiqa o'z ovozi bilan osongina va to'g'ridan-to'g'ri uyg'otadi va shu bilan insonni hissiy jihatdan tarbiyalaydi, uni haqiqiy tajribalarga tayyorlaydi. Aniq fanlar va san'at, fizika va musiqa bir-biriga qarama-qarshi emas, balki yaxlit shaxsni tarbiyalash tizimida bir-birini to'ldiradi, chunki ular insonda va uning har qanday faoliyatida oqilona va hissiylikning zarur va o'zaro bog'liq tomonlarini ifodalaydi.

Nega bolaga musiqa kerak? Bir qarashda g'alati savol va unga javobni nafaqat o'qituvchilar, balki ota-onalar ham biz farzandlarimizni ma'naviy jihatdan boy insonlar bo'lishini xohlaymiz, degan javobni berishlaru mumkin. Mamlakatimizda uzoq an'anaga ko'ra, estetik tarbiyada "har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirish vositasi"ni ko'rish odat tusiga kirgan. Ammo, tilimizdagi bu kuchli so'zlar amaldagi isbotiga to'liq ega emas. Bu masalaga yechim oddiy bo'lishi imonsiz. Albatta, har kimning intuitiv g'oyasi bor, har kimning o'z fikri mavjud. Ilmiy talqinlar esa shunchalik mashaqqatli va murakkabki, ularning mualliflarining o'zlari oddiy o'qituvchi va ota-onaga aynan shu "barkamol shaxsni shakllantirish jarayoni" hamda oxirida qanday natijaga erishish kerakligini ikki jumla bilan tushuntirib bera olmaydilar.

Musiqaning his-tuyg'ularning eng chuqur qatlamlariga, qalbg'a ta'siri san'atning boshqa turlariga nisbatan beqiyos murakkabroq va kuchliroqdir. Mashhur psixolog-musiqiy olim B.M.Teplovning fikricha, musiqa bilishning alohida turi – hissiy bilish bo'lib, u barcha tashqi ta'sirlarni tajriba va emotsional kechinmaga aylantiradi degan xulosalarni taqdim etgan.

Musiqa ta'limi va tarbiyasining zamonaviy kontseptsiyasi musiqani bola taraqqiyotining manbai va yo'li, boshqa fanlar mazmunini o'zlashtirish usuli, bolaning ma'naviy-axloqiy, estetik va ijodiy salohiyatini yuksaltiruvchi "zamin" sifatida qaraydi. Musiqa nafaqat hissiyotlarni o'z ichiga oladi, shuning bilan birgalikda musiqiy faoliyat jarayonida bola tarixiy davrlar, shaxslar bilan tanishadi va she'riyat, adabiyotning eng yaxshi tasvirlarini, hatto tovush bilan bog'liq ba'zi

matematik va fizik tushunchalarni o'zlashtiradi. Shu bilan birga dunyoni va o'zini anglashga e'tiborni shakllantiradi. Bu musiqaning kognitiv roli.

Musiqqa maktabida o'qishning barcha yillari davomida fanlararo aloqalar kuzatiladi:

- tarix (madaniyat, turli davrlar bastakorlarining ijodi bilan tanishish);
- adabiyot bilan (talabalarning hissiy va xayoliy sohasini rivojlantirish, adabiy tasvirlardan foydalanish, kompozitorning niyatini ochib berish uchun ijrodagi she'rlar);
- matematika (mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, musiqiy asarlarni tahlil qilish, metr, ritm);
- rasm bilan (bolalar rasmlarida musiqiy tasvirlar, musiqqa mujassamligidagi rassomlarning rasmlari).

Yuqoridagi fikrlarni isboti sifatida bir musiqiy asarni ko'rib chiqamiz. Bola J.S.Baxning (1685-1750) "Minuet" asarini o'rganishni tanlaydi. Musiqiy matnni tahlil qilishdan tashqari, bastakor yashagan davrni ham o'rganishga majbur bo'ladi.

XVII asr nemis xalqi tarixidagi fojiali sahifadir. J.S Bax Tyuringiyada - Markaziy Germaniyaning mintaqalaridan biri, Eyzenax kichik shaharchasida tug'ilgan. Turingiyada Yevropa davlatlarining ikki yirik guruhi to'qnash kelgan O'ttiz yillik urushning (1618-1648) og'ir oqibatlarini hamon sezilib turardi. Bu halokatli urush nemis hunarmandchiligi va dehqonchiligi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan Iogann Sebastyaning ajdodlari bilan sodir bo'ldi. Baxning otasi skripkachi, shahar va saroy musiqachisi edi. Bolaligida Iogann Sebastyan xorda kuylagan, o'smirlik chog'ida u musiqqa bastalashni boshlagan. Bax musiqasi o'z ona yurtining madaniyati bilan bog'liq. Uning Germaniyani tark etish imkoniyati bo'lmagan. Ammo u nemis va xorijiy bastakorlarning asarlarini ishtiyoq bilan o'rgandi. U o'z ijodida Yevropa musiqqa san'ati yutuqlarini ajoyib tarzda umumlashtirib, boyitdi.

Bax yozgan asarlarning aksariyati nafaqat cherkov musiqachisining burchlari bilan bog'liq, balki samimiy diniy tuyg'u bilan bezatilgan.. Ular insoniy qayg'ularga rahm-shafqat bilan to'la, inson quvonchlarini tushunish bilan sug'orilgan. Baxning ma'naviy va dunyoviy asarlari haqiqiy insoniy tuyg'ularni aks ettirishiga ko'ra bir-biri bilan bog'liq. Ular birgalikda musiqiy tasvirlarning butun dunyosini tashkil qiladi. Baxning klavier to'plamining uchta to'plami turli nomlarga ega. Ulardan biri "Fransuz Suites", ikkinchisi "English Suites" deb atala boshlandi. Qadimgi suitlarda o'rnatilgan an'anaga ko'ra, ular to'rtta asosiy qismni o'z ichiga oladi.

Ya'ni,

- Allemande
- Courante
- Sarabande
- Gigue

shuningdek, Sarabande va Gigue orasiga kiritilgan yana ikkita oraliq qism – "Aria" va "Minuet"lar mavjud.

Minuet - bu raqs (fransuzcha Pas Menu - kichik qadam) asli Fransiya g'arbidagi Poitou provinsiyasidan tarqalgan.

Musiqiy jarayonni aniq shakllantirish uchun o'quvchining o'zi ohangga she'rlar yaratishi, spektakl uchun g'oya yaratishi mumkin. Natijada bola bu asarni ijro etish orqali kompozitorning uslubini o'rgana ola boshlaydi. Shaxsning shakllanish davrlaridan muhim bolalik va o'smirlik davrida musiqa alohida ahamiyatga ega. Agar umumiy pedagogikada ta'lim va tarbiya aniq ajratilgan bo'lsa, estetik-badiiy sohada bunday ajralishni tasavvur qilib bo'lmaydi. Estetik ta'lim va badiiy tarbiya qo'shib ketadi hamda ularning bir-biridan ajralishi estetik ma'noni buzadi va shaxsni qashshoqlashtiradi. Musiqa va rasm darslari, she'riyat va teatrga qiziqish hissiy va axloqiy tarbiya uchun zarurdir. Ularsiz maktab ta'limi darajasi past bo'ladi, bu esa insonning keyingi hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Musiqa maktabida tahsil olayotgan bolalarning ota-onalari o'rtasida so'rov o'tkazilganda, ularning barchasi o'z farzandlarining fe'l-atvori va xulq-atvoridagi katta o'zgarishlarni payqaganini ta'kidlashgan. Ularning aytishicha, farzandlari tartibli, mulohazali va enh muhimi shaxsiy fikrlarini bemalol namoyish eta olishayotganini aytishgan. Shuning bilan birga maktabdagi darslari hamda musiqa maktabidagi darslarni birdek olib borishayotganidan mamnun ekanliglarini va bu borage farzandlari ota-onalaridan hech qanday yordan olishmayotganini alohida ta'kidlashgan.

Bolalar faoliyatining namoyon bo'lishida turli xil ijobiy ta'sirlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Birinchidan, ko'p qirrali taassurotlar ularning dunyoqarashini kengaytiradi va musiqa maktabidagi mashg'ulotlar bolaning manfaatlariga estetik yo'nalish beradi. ikkinchidan, bu shaxsni boyitadigan, badiiy didni rivojlantiradigan va tengdoshlari orasida o'zini namoyon qilish, ularning e'tibor va mehrini qozonish imkoniyatini beruvchi yangi tajriba hamda bilimlarga bo'lgan ehtiyojni rag'batlantiradi. Bularning barchasi bolaning ruhiyatiga xos bo'lgan katta ta'lim va tarbiya imkoniyatlaridan dalolat beradi (lekin, afsuski, har doim ham amalga oshirilmaydi). Bundan tashqari, ko'plab bolalar professional musiqachi bo'lishga tayyor emaslar. Ba'zilar matematika, biologiya, kimyo, fizika kabi fanlarni kelajakda kasb sifatida tanlashlari mumkin. Aniq fanlar bilan kechadigan har qanday kun stressli o'tadi. Ammo bolalarning faoliyati juda xilma-xildir. Shunga muvofiq musiqiy savodxonlikning mavjudligi bu nafaqat tartibga muvaffaqiyatli rioya qilish, balki jismoniy toliqisgni va ruhiy zo'riqishlarni yengishga yordam beradi. Har bir kun esa juda ko'p yangi, qiziqarli, quvonchli narsalarni olib keladi.

Bolalar san'at bilan tanishish bilan bir qatorda sport va hobbiyga o'z-o'zlarini yo'naltira boshlaydilar. Sevimli mashg'ulotlarning soni ortib borishi mumkin.

Endi, keling faqat umumiy ta'lim maktabida o'qiydigan va shug'ullanadigan mashg'ulotlari kam o'quvchilarning holatiga e'tibor qaratamiz. Uyda maqsadsiz vaqt o'tkazish bilan band bo'lgan, bo'sh vaqtlaridan qanday foydalanishni bilmaydigan, o'zidan norozilik, tushkun kayfiyatni keltirib chiqaradigan bolalar boshdan kechiradigan charchoq va asabiy yukni iddao qiladi. Natijada, ba'zida faqat umumiy ta'lim maktabida o'qiydigan bolalar kamroq yuklanganga o'xshaydi, lekin ular ikki barobar yuklangan tengdoshlariga qaraganda eshitish, ko'rish va o'rganish uchun kamroq vaqtga ega bo'lishiga qaramay, ko'proq charchashadi.

Ikki maktabga qatnaydigan bolalarning oqilona yuklanishi muammosi doimiy e'tibor va o'rganishni talab qiladi. Ko'pgina kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ikkita maktab o'quvchilari, qoida tariqasida, ortiqcha ish yoki ortiqcha kuchlanishni ko'rsatadigan neyropsik belgilarni ko'rsatmaydi. Bolalar musiqa maktablarida tahsil olayotgan bolalar misollari shuni ko'rsatadiki, musiqa umumta'lim maktabida o'quv faoliyatini yaxshilashga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning aksariyati ikkala maktabda ham "yaxshi" va "a'lo" baholarga ega. Shunday qilib, musiqa darslari bolalarni barkamol tarbiyalash shakllaridan biri bo'lib, unga boshqa san'at turlarini ham kiritish orqali kengaytirilishi mumkin.

Musiqa o'z tabiatiga ko'ra ijtimoiy, kommunikativdir. U muloqot qilish, bastakor va ijrochining fikrlari, his-tuyg'ulari, kechinmalarini ochib berish uchun mo'ljallangan. Tinglovchilarga ta'sir kuchi uning o'z his-tuyg'ularini ifoda etishidadir. Musiqada quvonch va qayg'u, yaxshi kayfiyat va tushkunlikni o'zida mujassam etgan kompozitor va ijrochi o'zlarining ichki kechinmalarini tomoshabinlar bilan baham ko'radilar va tinglovchilarga ta'sir kuchining yuqoriligiga qarab hissitotlarini tushunishlariga erishadilar. Darhaqiqat, estetik ma'noda musiqa san'ati har doim jamoaviy birgalikdagi ijoddir.

Musiqaning tarbiyaviy roli olamga insonparvarlik munosabatini shakllantirish, shaxs tomonidan abadiy insoniy qadriyatlar - sevgi, go'zallik, mehr-oqibat, inson qadr-qimmatini, hayotga muhabbat hissiy tamoyillarini o'zlashtirishdan iborat. Musiqiy asarlar uyg'otadigan his-tuyg'ular va kechinmalar, bolaning ularga bo'lgan munosabati olijanoblik, odoblilik, kattalarni hurmat qilish kabi fazilatlarni egallashga asos bo'ladi. Ular insonning onasini, ona Vatanini, mehnatini sevisish qobiliyatini ochib beradi. Buyuk qadriyatlarga, xalq an'alarini, ma'naviyatini asrab-avaylashga bog'laydi. Bu insonning ichki dunyosiga qiziqishning yanada rivojlanishining kafolati, atrofdagilarga hamdardlik va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish qobiliyatidir. Musiqa ruhiy muloqot va takomillashtirishning predmeti va manbaidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kolman V.F. Shaxs shaxsini shakllantirishda qo'shimcha musiqiy ta'limning ahamiyati / V.F. Kolman // Jur. "Psixologiyaning metodologiyasi va tarixi". - Sankt-Peterburg, 2010 yil.
2. Mochalova I.K. Maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolani tarbiyalashda musiqiy jihat / I.K. Mochalova // Zur. "Yosh ona". - M., 2009 yil.
3. Teplov B.M. "Musiqiy qobiliyatlar psixologiyasi"
4. Shornikova M. "Musiqiy adabiyot. 2 yil o'qish. G'arbiy Evropa musiqasining rivojlanishi".